

ความเข้มแข็งของชุมชนในการกำจัดขยะมูลฝอยกับการจัดการภาครัฐ
กรณีศึกษาชุมชนตลาดไท เทศบาลเมืองท่าโขลง จังหวัดปทุมธานี
The Strength of Community in the Removal of Solid Waste
with Public Management Case Study of Talard
Thai Community Market

วิชัย เกียรติสามีกักดี*

บทคัดย่อ

ในการวิจัยครั้งนี้ เป็นการวิจัยเชิงคุณภาพ (Qualitative Research) เพื่อศึกษาความเข้มแข็งของชุมชนในการกำจัดขยะมูลฝอยกับการจัดการภาครัฐ กรณีศึกษาชุมชนตลาดไท เทศบาลเมืองท่าโขลง จังหวัดปทุมธานี ผลการวิจัยพบว่าเทศบาลเมืองท่าโขลงใช้หลักธรรมาภิบาลในการบริหารจัดการขยะ ได้แก่ หลักความรับผิดชอบ หลักความโปร่งใส และหลักการมีส่วนร่วม ส่วนความเข้มแข็งของชุมชนตลาดไทเกิดจากการมีวัตถุประสงค์ร่วมกัน และกระบวนการเรียนรู้ในการจัดการขยะ และนำไปสู่การมีส่วนร่วมในการจัดการขยะในชุมชนตลาดไท

คำสำคัญ: ความเข้มแข็งของชุมชน, การกำจัดขยะมูลฝอย, การจัดการภาครัฐ

Abstract

In this study, Qualitative research to study The Strength of Community in the Removal of Solid Waste with Public Management Case Study of Talard Thai Community Market, Pathumthani. The results showed that Takhlong Municipality the principles of good governance. Management, waste management, including primary responsibility. Transparency. And principles involved The strength of the Community Market. Caused by a common purpose. And learning processes in waste management. And led to the involvement in waste management in the Community Market.

Key Word (s): The Strength of Community, Removal of Solid Waste, Public Management

* นักศึกษาปริญญาโท มหาวิทยาลัยเวสเทิร์น

บทนำ

ในปัจจุบัน เทศบาลเมืองท่าโขลง ได้ดำเนินการจัดการขยะมูลฝอยในเขตพื้นที่ของตน โดยมีบุคลากรและอุปกรณ์ที่สามารถบริหารจัดการขยะมูลฝอยได้ในระดับหนึ่ง แต่ยังไม่สามารถจัดการขยะมูลฝอยได้อย่างมีประสิทธิภาพเท่าที่ควร เนื่องจากปริมาณขยะมูลฝอยชุมชนที่เกิดจากบ้านเรือนที่อยู่อาศัย โดยเฉพาะอย่างยิ่ง ตลาดไท ยังคงสูง ทำให้ระยะเวลาการจัดการขยะมูลฝอยล่าช้า และสิ้นเปลืองงบประมาณ

ดังนั้น การกำหนดแนวทางปฏิบัติด้านการลด การคัดแยก และใช้ประโยชน์ขยะชุมชนที่ถูกต้องตามหลักวิชาการจากภาครัฐ จึงเป็นอีกแนวทางหนึ่งที่จะช่วยแก้ปัญหาการดำเนินงานจัดขยะในปัจจุบันได้อย่างเป็นระบบและมีประสิทธิภาพยิ่งขึ้น แต่อย่างไรก็ตาม ในทางปฏิบัติจริงแม้ว่าภาครัฐจะมีนโยบาย แผน และการดำเนินงานในด้านที่เกี่ยวกับสิ่งแวดล้อมมากมายหลายประการเพื่อแก้ปัญหา แต่การแก้ปัญหาที่ผ่านมาส่วนใหญ่จะเป็นการกำหนดนโยบายและแผนในการพัฒนาจากกระทรวง ทบวง กรมต่างๆ ที่หยิบยื่นให้กับประชาชนได้มีโอกาสเข้าไปมีส่วนร่วมในโครงการต่างๆ แต่ผลลัพธ์ที่ได้กลับกลายเป็นความล้มเหลวและไม่สำเร็จตามเป้าหมายที่วางไว้เนื่องจากประชาชนยังคงไม่ให้ความร่วมมือร่วมใจในการจัดการขยะมูลฝอยอย่างจริงจัง ประชาชนยังคงขาดความเข้าใจอย่างลึกซึ้งในปัญหาต่างๆ ที่เกิดขึ้น และมองไม่เห็นคุณค่าของการดำเนินการ

ซึ่งไม่ได้ริเริ่มโดยประชาชนเอง ทำให้หน่วยงานที่เกี่ยวข้องต่างๆ เริ่มตระหนักกว่าการแก้ปัญหาด้านการจัดการขยะมูลฝอยให้บรรลุผลและเกิดกระบวนการพัฒนาที่ยั่งยืนต่อไปในอนาคตนั้น จำเป็นต้องมีความเข้มแข็งของชุมชนเป็นฐานสำคัญ ดังนั้นหน่วยงานต่างๆ จึงพยายามปรับบทบาทของตนให้กลายเป็นผู้สนับสนุนส่งเสริมความเข้มแข็งของชุมชนและช่วยพัฒนาขีดความสามารถในการทำงานร่วมกันเพื่อให้ชุมชนต่างๆ มีความเข้มแข็งในที่สุด

ปัจจุบันเทศบาลตำบลท่าโขลง มีนโยบายเพื่อพัฒนาสู่ความยั่งยืนของเทศบาลให้เป็นเมืองน่าอยู่ เป็นศูนย์กลางการท่องเที่ยวที่มีสิ่งแวดล้อมที่ดี ชุมชนเข้มแข็ง และประชาชนมีสุขภาพร่างกายที่สมบูรณ์ ซึ่งในการดำเนินการดังกล่าว จำเป็นต้องอาศัยความเข้มแข็งของประชาชน โดยจะเห็นได้ว่าปัญหาขยะมูลฝอยชุมชนเป็นปัญหาสำคัญ ซึ่งควรได้รับการแก้ไขอย่างเร่งด่วน ดังนั้นหากประชาชนยังคงขาดความเข้มแข็งในการจัดการขยะมูลฝอยชุมชน ปัญหาผลกระทบต่างๆ ที่เกิดจากขยะมูลฝอยคงไม่สามารถแก้ไขให้สำเร็จลุล่วงได้

ด้วยเหตุผลดังกล่าว ผู้วิจัยจึงมีความสนใจที่จะศึกษาความเข้มแข็งของชุมชนในการกำจัดขยะมูลฝอยกับการจัดการภาครัฐของเขตเทศบาลเมืองท่าโขลง ตำบลคลองหนึ่ง อำเภอคลองหลวง จังหวัดปทุมธานี เพื่อเสนอแนะแนวทางในการเสริมสร้างความเข้มแข็งของประชาชนในการจัดการขยะมูลฝอยชุมชนตลาดไท ต่อเทศบาลเมืองท่าโขลง

วัตถุประสงค์ของการวิจัย

1. เพื่อศึกษาความเข้มแข็งของประชาชนในการจัดการขยะมูลฝอยในเขตตลาดไท เทศบาลเมืองท่าโขลง ตำบลคลองหนึ่ง อำเภอคลองหลวง จังหวัดปทุมธานี
2. เพื่อศึกษาการจัดการภาครัฐในการกำจัดขยะมูลฝอยกับความเข้มแข็งของชุมชน
3. เพื่อหาแนวทางการเสริมสร้างความเข้มแข็งของประชาชนในการจัดการขยะมูลฝอยชุมชนตลาดไท เขตเทศบาลเมืองท่าโขลง ตำบลคลองหนึ่ง อำเภอคลองหลวง จังหวัดปทุมธานี

วิธีการวิจัย

การศึกษาวิจัยครั้งนี้เป็นการวิจัยเชิงคุณภาพ ผู้ศึกษาได้กำหนดขอบเขตด้านพื้นที่และประชากร โดยการศึกษาความเข้มแข็งของประชาชนในการจัดการขยะมูลฝอยชุมชนตลาดไท เขตพื้นที่เทศบาลเมืองท่าโขลง ตำบลคลองหนึ่ง อำเภอคลองหลวง จังหวัดปทุมธานี ประชากรที่ศึกษาครั้งนี้ ได้แก่ การวิจัยครั้งนี้มีการเลือกผู้ให้ข้อมูลสำคัญ (Key Informants) โดยการใช้การสุ่มแบบเจาะจง (Purposive Sampling) ทำการสัมภาษณ์เชิงลึก ปลัดเทศบาล รองปลัดเทศบาล ผู้อำนวยการกองสาธารณสุขและสิ่งแวดล้อม และผู้อำนวยการกองวิชาการและแผนงาน อาสาสมัครสาธารณสุข 4 คน และประธานชุมชน คณะกรรมการชุมชน รวมทั้งสิ้น 8 คน และประชาชนทั่วไปในชุมชนตลาดไท 15 คน

สรุปผลการวิจัย

1. สภาพและปัญหาขยะมูลฝอยของเทศบาลเมืองท่าโขลง เทศบาลเมืองท่าโขลงมีพื้นที่ 6.3 ตารางกิโลเมตร ซึ่งน้อยที่สุด แต่กลับปรากฏว่าเทศบาลเมืองท่าโขลงมีปริมาณขยะมากที่สุด คือ วันละ 200 ตัน และสามารถเก็บได้ 195 ตัน คงเหลือขยะตกค้างวันละ 5 ตัน และสามารถคำนวณเป็นปริมาณขยะกิโลกรัม/คน/วัน โดยเปรียบเทียบกับเทศบาลเมืองต่างๆ ในจังหวัดปทุมธานี พบว่าเขตเทศบาลเมืองท่าโขลงสูงที่สุด คือ 4.83 กิโลกรัม/คน/วัน เทศบาลเมืองคลองหลวง 2.09 กิโลกรัม/คน/วัน

1.1 การสำรวจสภาพปัญหาการจัดการขยะมูลฝอยในชุมชนตลาดไท สภาพปัญหาขยะมูลฝอยในปัจจุบัน จากการที่ประชาชนส่วนใหญ่มีวิธีการจัดการขยะมูลฝอยด้วยตนเอง และยังไม่ให้ความสำคัญในการคัดแยกประเภทของขยะมูลฝอย มีการทิ้งขยะมูลฝอยตามภาชนะที่จัดหามาเองในครัวเรือนก่อนนำไปกองเผา บางครัวเรือนไม่มีภาชนะรองรับขยะมูลฝอย จะใช้วิธีการเก็บใส่ถุงรวมกับขยะประเภทอื่นๆ แล้วนำไปทิ้งตามที่สาธารณะริมทางเดิน ข้างถนน สนามหญ้า ใต้ต้นไม้ และในลำห้วย ขยะที่เกิดขึ้นในชุมชนตลาดไทมีแหล่งที่มาจากอาคารบ้านเรือน และแหล่งชุมชน ขยะที่ทิ้งในแต่ละวันส่วนใหญ่เป็นประเภทขยะมูลฝอยสดหรือขยะมูลฝอยเปียก เช่น เศษอาหาร เศษเนื้อ เศษผัก ใบไม้ และเปลือกผลไม้ รองลงมาเป็นขยะมูลฝอยทั่วไป เช่น เศษกระดาษ ถุงพลาสติก ขงขนม กล่องโฟม จาก

การจัดการขยะมูลฝอยของประชาชนที่ไม่เหมาะสม ปัญหาที่ตามมาคือ ปัญหากลิ่นเหม็นของกองขยะ ปัญหาแมลงวันและสัตว์นำโรคชนิดต่างๆ ปัญหาควันไฟจากการเผาขยะมูลฝอย ปัญหาน้ำเสีย

1.2 ตลาดไท เป็นตลาดกระจายสินค้า เช่น ผัก ผลไม้ ของเอกชนที่อยู่ในเขตเทศบาลเมืองท่าโขลง บริเวณชุมชนตลาดไทมีระบบการบริหารจัดการขยะของตนเอง แม้ว่าจะมีระบบการจัดการบริหารที่ดีในการขายสินค้า หรือแม้แต่การกำจัดขยะสดที่เป็นสินค้าหลัก ทางเทศบาลเมืองท่าโขลงไม่ได้เข้ามายุ่งเกี่ยวเพราะเป็นของเอกชน แต่การกำจัดขยะของตลาดก็ยังไม่สามารถทำได้ อย่างสมบูรณ์ มักมีการนำแอบไปทิ้งในที่ลับตา ซึ่งใกล้กับชุมชนบ่อยครั้ง และการเป็นจุดกระจายสินค้าที่สำคัญทำให้มีผู้คนเข้ามาอยู่อาศัยเป็นจำนวนมากย่อมส่งผลกระทบต่อการอุปโภคบริโภคที่มากขึ้น มีผลต่อการเพิ่มจำนวนของปริมาณขยะในบริเวณชุมชนตลาดไท

1.3 บทบาทของเทศบาลในการจัดการมูลฝอย การบริหารจัดการขยะมูลฝอยของเทศบาลเมืองท่าโขลง

1.3.1 เครื่องมือที่สำคัญเพื่อเก็บขนขยะมูลฝอยเป็นประจำ ได้แก่ รถประเภทต่างๆ พร้อมพนักงานขับรถและพนักงานเก็บขยะประจำรถ แล้วแต่กรณี ทรัพยากรกรบริการเหล่านี้ ประกอบด้วย รถอัด รถเปิดข้าง รถยกเท รถบรรทุก คอนเทนเนอร์ ขนาด 1 ตัน และขนาด 2 ตัน รถมูลฝอยติดเชื้อ รถบรรทุก รถปิคอัพ รถบรรทุก 10 ล้อ โดยขอเปรียบเทียบจำนวนขยะมูลฝอยต่อวันต่อตัน กับจำนวนรถประเภทต่างๆ สำหรับเก็บขนขยะแยกของเทศบาลเมืองท่าโขลง

เทศบาลเมืองท่าโขลงเป็นพื้นที่ที่มีขยะมูลฝอยมากที่สุด แต่กลับพบว่าเทศบาลไม่มีรถสำหรับเก็บขยะขนาดใหญ่ นอกจากนั้นรถสำหรับเก็บขยะที่มีอยู่ยังไม่เพียงพอต่อการใช้งาน นอกจากนั้นแล้วสภาพรถสำหรับเก็บขยะของเทศบาลเมืองท่าโขลงแต่ละคันก็ไม่ได้อยู่ในสภาพการใช้งานทุกคัน ทำให้ไม่สามารถจัดเก็บขยะได้อย่างเต็มประสิทธิภาพ

1.3.2 การเก็บขนมูลฝอยของเทศบาลเมืองท่าโขลง เป็นการเก็บแบบผสม คือ การเก็บจากถังรวม การเก็บแบบบ้านต่อบ้าน แม้ว่าเทศบาลจะใช้วิธีการรวบรวมขยะหลายรูปแบบ แต่ก็ยังไม่สามารถที่จะเก็บขยะได้ทั้งหมด ด้วยสภาพพื้นที่ที่มีทั้งตรอกซอยคอกซอย บางแห่งเป็นสถานที่เอกชนมีรถจอดขวางทางเข้าออกการเก็บขยะ

1.3.3 วิธีการจัดเก็บ และวิธีการกำจัดขยะมูลฝอย การจัดเก็บขยะเทศบาลเมืองท่าโขลงจัดเก็บโดยใช้กำลังคนดูแลในเรื่องการรักษาความสะอาดถนน และพนักงานเก็บขนถ่ายขยะ ปัญหาเรื่องพนักงานหรือบุคลากรในการจัดเก็บขยะนับว่าเป็นกำลังที่สำคัญอย่างมากในการจัดเก็บขยะ แต่จากการสัมภาษณ์ พบว่าพนักงานนั้นมีไม่เพียงพอ โดยส่วนมากเข้ามาทำไม่นานเพียง 1- 2 เดือน แล้วก็ลาออกไปทำให้การจัดเก็บขยะเป็นไปอย่างไม่ต่อเนื่อง นอกจากนั้นจำนวนคนก็น้อยอยู่แล้ว พนักงานยังขาดความตระหนักถึงความสำคัญของการให้บริการ ป่วย มาทำงานไม่ครบ ทำงานได้ช้า ไม่ตรงตามกำหนด

สำหรับวิธีการกำจัดขยะ เทศบาลใช้เทคโนโลยีการกำจัดขยะมูลฝอยที่ถูกต้องตามหลัก

วิชาการ และองค์กรปกครองส่วนท้องถิ่นส่วนใหญ่ มีการใช้อยู่ในปัจจุบัน มี 3 แบบ ได้แก่ การฝังกลบ อย่างถูกหลักสุขาภิบาล ระบบเทกองแล้วเผา การหมักทำปุ๋ย

1.4 ความเหมาะสมของเทศบาลเมืองท่าโขลงในการจัดการขยะในชุมชนตลาดไท จากปัญหาที่เกิดขึ้นจากเทศบาลเมืองท่าโขลงไม่สามารถบริหารจัดการเก็บขยะมูลฝอยได้อย่างมีประสิทธิภาพ ทำให้เทศบาลต้องมีการปรับปรุงในเรื่องการจัดเก็บขยะในอีกหลายด้าน แสดงให้เห็นถึงความสอดคล้องระหว่างประชาชนทั่วไปในชุมชนตลาดไท และผู้ให้ข้อมูลสำคัญ ประกอบด้วย ปลัดเทศบาล รองปลัดเทศบาล ผู้อำนวยการกองสาธารณสุข และสิ่งแวดล้อม และผู้อำนวยการกองวิชาการ และแผนงาน ทำให้ในปัจจุบันความเหมาะสมในการให้บริการจัดเก็บขยะมูลฝอยของเทศบาลเมืองท่าโขลงยังต้องปรับปรุง

1.5 การสร้างความเข้มแข็งของชุมชน ในการบริหารจัดการขยะ การทำงานร่วมกันระหว่างเทศบาลเมืองท่าโขลงและชุมชนตลาดไท ในการบริหารจัดการขยะก็มีแนวโน้มไปในทิศทางที่ดีขึ้น จากการที่มีเรื่องร้องเรียนอยู่ประจำก็ค่อยๆ ลดน้อยลง แต่การที่จะทำให้นโยบายดังกล่าวสำเร็จ และสร้างความเข้มแข็งของชุมชนได้สำเร็จยังมีองค์ประกอบอื่นๆ อีก

1.5.1 การประชาสัมพันธ์ ในการจัดการขยะมูลฝอยโดยมีชุมชนเข้มแข็งเข้ามามีส่วนร่วม มีความเกี่ยวเนื่องสัมพันธ์กับทั้งการประชาสัมพันธ์ ณรงค์ เชิญชวน ส่งเสริม และสร้างจิตสำนึก สามารถดำเนินการเพื่อให้เกิดประโยชน์สูงสุดร่วมกันได้ ทั้งยังเป็นการประหยัดทรัพยากรและบุคลากร

ในการดำเนินการ เพื่อให้เกิดความชัดเจนในการจัดทำและสามารถนำไปปฏิบัติได้อย่างรวดเร็วและตรงเป้าหมาย เทศบาลเมืองท่าโขลงมีการใช้ประชาสัมพันธ์ ในการรณรงค์ให้คนในชุมชนมีส่วนร่วมในการรักษาความสะอาด โดยใช้เอกสารแผ่นพับโครงการคัดแยกขยะรีไซเคิล การใช้รถกระจายเสียงโฆษณา และการใช้สื่อเสียงตามสาย การใช้สื่อบุคคลด้วยวิธีปากต่อปาก การจัดอบรมความรู้ถ่ายทอดเทคโนโลยีการจัดการขยะ โครงการสร้างเครือข่ายสายตรวจขยะรีไซเคิล

1.5.2 กระบวนการเรียนรู้ และอบรม การจัดการขยะด้วยตนเองของชุมชนตลาดไท เพื่อให้ประชาชนมีความรู้ ความเข้าใจเกี่ยวกับการจัดการขยะมูลฝอยอย่างถูกหลักวิชาการ นอกจากการประชาสัมพันธ์ให้รับทราบแล้ว เทศบาลเมืองท่าโขลงได้มีการส่งเสริมให้ความรู้แก่ประชาชนทั้งในเรื่องของที่มาของขยะมูลฝอยแต่ละประเภท ผลกระทบที่เกิดขึ้นจากการก่อให้เกิดขยะมูลฝอย วิธีการหรือแนวทางการแก้ไข ตลอดจนวิธีการนำขยะมูลฝอยมาดัดแปลงเพื่อใช้ประโยชน์ อาจใช้วิธีการอบรม การศึกษาดูงาน สัมมนาเกี่ยวกับเรื่องดังกล่าวตามหน่วยงานของรัฐ สถาบันการศึกษา ศูนย์กลางชุมชน วัด หรือสถานที่ที่เหมาะสมในแต่ละพื้นที่

1.6 การมีส่วนร่วมของชุมชนตลาดไท ความเข้มแข็งของประชาชนในการจัดการขยะมูลฝอยชุมชน จากการที่ประชาชนมีความตระหนักถึงปัญหาขยะมูลฝอยชุมชน ก่อให้เกิดความร่วมมือร่วมใจของประชาชน (people involvement) ในการเป็นส่วนหนึ่งที่จะช่วยลดปริมาณขยะมูลฝอย

ชุมชนที่เกิดขึ้นด้วยตัวของประชาชนเอง โดยความเข้มแข็งของประชาชนในการจัดการขยะมูลฝอยสามารถวัดได้จากองค์ประกอบ 4 ด้าน ซึ่งได้แก่ การร่วมกระทำ การร่วมคิด การร่วมรู้สึก และความเป็นเจ้าของชุมชน

1.7 กิจกรรมต่างๆ ที่ดำเนินการในชุมชนตลาดไท โดยแบ่งเป็นกิจกรรม ดังนี้

1.7.1 ขยะรีไซเคิล เป็นขยะประเภทแรกๆ ที่เทศบาลได้เริ่มรณรงค์ให้มีการคัดแยก เนื่องจากเป็นขยะที่มีมูลค่าในตัวของมันเอง สามารถสร้างความเข้าใจและสร้างแรงจูงใจได้ง่ายกว่าขยะประเภทอื่นๆ กิจกรรมจะเริ่มจากรูปแบบง่ายๆ ก่อน ได้แก่ กิจกรรมขยะแลกไข่ กิจกรรมธนาคารขยะในโรงเรียน กิจกรรมธนาคารขยะในชุมชน กิจกรรมผ้าป่าขยะรีไซเคิล

1.7.2 ขยะอินทรีย์ เป็นการส่งเสริมให้ประชาชนคัดแยกขยะอินทรีย์ โดยเริ่มจากกิจกรรมขยะ น้ำหมักจุลินทรีย์ โดยการส่งเสริมให้ชุมชนใช้ประโยชน์จากตลาดไทที่มีขยะอินทรีย์จำพวกเศษผัก เศษอาหาร เปลือกผลไม้ มาหมักน้ำจุลินทรีย์ เพื่อใช้ในการล้างตลาด รดตามท่อระบายน้ำ เป็นต้น ในพื้นที่ชุมชนเชื่อมโยงกับตลาดไทพอสมควร เช่น ร้านค่าน้ำส้ม ตรงนั้นก็จะมีการกักเก็บขยะ ก็จะหาวิธีนำกากส้มไปทำเป็นน้ำหมักชีวภาพ เอามาต่อยอดในการทำปุ๋ยบำรุงดิน ทำน้ำยาล้างห้องน้ำ พอทำกันในกลุ่มอาสาสมัครสาธารณสุขประจำหมู่บ้าน ก็จะนำมาเผยแพร่ในชุมชน

1.7.3 ขยะอินทรีย์และขยะพลาสติก เก็บรวบรวมจากบ้านของสมาชิกที่เข้าร่วมโครงการทุกวัน โดยการรวบรวมขยะอินทรีย์ดังกล่าวจะมี

การส่งเสริมการมีส่วนร่วมของประชาชนในชุมชน เข้ามามีส่วนร่วมในการเก็บรวบรวม เนื่องจากปัญหาการจัดเก็บขยะอินทรีย์ที่ผ่านมา พบว่ามีปัญหาค่อนข้างมาก อาทิ พนักงานเก็บขนไม่มาเก็บทำให้เกิดความเบื่อหน่าย (ขยะเน่า) พนักงานเก็บพุดจาไม่สุภาพ ถึงไม่เพียงพอ เวลาชุมชนขอเปลี่ยนมักเอามาเปลี่ยนให้ซ้ำทำให้บางครั้งชุมชนเกิดความเบื่อหน่าย บางชุมชนมีขยะเล็กๆ ค่อนข้างเยอะ รถเก็บขนขยะอินทรีย์ไม่สามารถเข้าไปเก็บได้ และเมื่อขอความร่วมมือให้ยกออกมาใส่ถังขยะรวมตรงหน้าปากซอย ชุมชนก็ไม่วอมยกออกมา จากปัญหาดังกล่าว เทศบาลเมืองท่าโขลงจึงหาแนวทางการแก้ไขปัญหาโดยการส่งเสริมให้ชุมชนมีส่วนร่วมในการเก็บรวบรวมขยะ ได้แก่ กิจกรรมโรงเรียน 3R 5 นาที กิจกรรมชาเล้งรักษ์สิ่งแวดล้อม

อภิปรายผลการศึกษา

จากการศึกษาความเข้มแข็งของชุมชนในการกำจัดขยะมูลฝอยกับการจัดการภาครัฐกรณีศึกษาชุมชนตลาดไท เทศบาลเมืองท่าโขลงจังหวัดปทุมธานี พบว่าชุมชนตลาดไทมีความเข้มแข็งมาก อันเนื่องมาจากการดำเนินการของเทศบาลเมืองท่าโขลงมีแนวทางการใช้กลยุทธ์ในการทำโครงการกิจกรรมต่างๆ เพื่อดึงให้ชุมชน เข้ามามีส่วนร่วม ลดจุดด้อยของเทศบาลที่ไม่สามารถจัดการขยะของชุมชนได้เพียงลำพัง ซึ่งที่ตั้งชุมชนตลาดไทนั้นอยู่ติดกับตลาดไท แม้ว่าตลาดไทจะแยกเป็นส่วนอิสระในด้านการจัดเก็บขยะที่ดำเนินการเองโดยเอกชน ไม่ต้องพึ่งการจัด

เก็บขยะจากเทศบาล อย่างไรก็ตาม ผลกระทบที่ได้รับจากผู้ค้าหาบเร่ที่มาขายบริเวณตลาดไท และผู้อาศัยที่เพิ่มมากขึ้นมีหอพัก บ้านเช่าเพิ่มมากขึ้นจากการเจริญเติบโตของตลาดไทก็ทำให้ส่งผลกระทบต่อในเรื่องขยะมูลฝอยในบริเวณชุมชนเพิ่มมากขึ้น แต่ก็ไม่ได้มีแต่ผลเสียเท่านั้นผลดีที่ชุมชนสามารถใช้ประโยชน์จากตลาดก็ยังมีให้เห็น

สำหรับการให้บริการของเทศบาลเมืองท่าโขลง ในด้านจัดเก็บขยะยังมีส่วนให้ต้องปรับปรุงอีกมาก โดยเฉพาะปัญหาปริมาณขยะที่เพิ่มมากขึ้นจนไม่สามารถจัดการได้ทั้งหมด มีขยะตกค้างเป็นจำนวนมาก และที่สำคัญคือ การขาดบุคลากรและงบประมาณในด้านต่างๆ ทั้งจำนวนถังขยะ จำนวนรถเก็บขยะ เป็นต้น ถึงแม้จะมีการนำเทคโนโลยีที่ทันสมัยต่างๆ เข้ามาใช้ในการกำจัดขยะก็ตาม แต่ปัญหาขยะก็คงไม่อาจลดน้อยลงไปได้หากประชาชนยังไม่มีการคัดแยกขยะจากต้นทาง การทำให้ขยะหมดไป หรือเหลือทิ้งน้อยที่สุด ด้วยการจัดการขยะที่ “ต้นทาง” โดยรณรงค์ประชาสัมพันธ์ และให้ความรู้เพื่อคนในชุมชนจะได้แยกขยะเป็น และนำขยะอินทรีย์ไปทำปุ๋ยและน้ำหมักชีวภาพใช้ในครัวเรือน เนื่องจากเทคโนโลยีดังกล่าวมีข้อจำกัดคือ ระบบไม่สามารถคัดแยกขยะเองได้ ดังนั้นวัตถุดิบที่จะนำเข้าสู่โรงงานไม่ว่าจะเป็นขยะอินทรีย์หรือพลาสติกจึงมีความจำเป็นจะต้องมีการคัดแยกมาจากต้นทางโดยขยะที่คัดแยกได้ต้องมีคุณภาพและคุณสมบัติที่เหมาะสมสำหรับการเป็นวัตถุดิบเข้าสู่โรงงานดังกล่าว ซึ่งแนวทางการคัดแยกขยะโดยการส่งเสริมให้ประชาชนมีส่วนร่วมในการคัดแยกขยะนั้นถือเป็นวิธีการที่เหมาะสมและยั่งยืน ทั้งนี้จำเป็นต้องมีการ

ปรับปรุงและพัฒนาวิธีการต่างๆ อยู่เสมอเพื่อให้สอดคล้องกับสภาพพื้นที่และสถานการณ์ปัจจุบัน ในการเพิ่มประสิทธิภาพการรณรงค์คัดแยกขยะจะยึดหลัก “การสร้างกระบวนการมีส่วนร่วมของประชาชน” ในทุกขั้นตอนของการดำเนินงาน ตั้งแต่การสร้างอาสาสมัครแกนนำจากชุมชนเพื่อร่วมวางแผนและกำหนดแนวทางการดำเนินงาน รวมทั้งร่วมลงพื้นที่รณรงค์และดูแลความเรียบร้อยในการคัดแยกขยะของชุมชน นอกจากนี้ยังมีการส่งเสริมให้ชุมชนได้มีส่วนร่วมในการเก็บรวบรวมขยะในชุมชนของตนเองโดยได้รับค่าตอบแทนซึ่งเป็นการสร้างรายได้ให้แก่ประชาชนในชุมชน

เทศบาลเมืองท่าโขลงได้แสดงให้เห็นว่าแม้จะมีอุปสรรคมากมายในเรื่องงบประมาณ กำลังคน และเครื่องมืออุปกรณ์ แต่ก็ยังแสดงให้เห็นถึงความแสดงรับผิดชอบ (Responsibility) ต่อหน้าที่ความสำนึกในความรับผิดชอบต่อสังคม การใส่ใจปัญหาการบริหารจัดการ การกระตือรือร้นในการแก้ปัญหาและเคารพในความคิดเห็นที่แตกต่าง รวมทั้งความกล้าที่จะยอมรับผลดีและผลเสียจากการกระทำของตนเอง หลักความโปร่งใส (Accountability) หมายถึง การสร้างความไว้วางใจซึ่งกันและกันของคนในองค์กร โดยปรับปรุงกลไกการทำงานให้มีความโปร่งใส มีการเปิดเผยข้อมูลข่าวสารที่เป็นประโยชน์อย่างตรงไปตรงมาด้วยภาษาที่เข้าใจง่าย ประชาชนเข้าถึงข้อมูลข่าวสารได้สะดวก และมีกระบวนการให้ประชาชนตรวจสอบความถูกต้องอย่างชัดเจน เป็นการบริหารทรัพยากรให้เข้าถึงประชาชน ติดต่อสื่อสารกับประชาชนภายในชุมชน สร้างความไว้วางใจให้กับประชาชนในการกระจายทรัพยากรให้ประชาชน

มีความผูกพันต่อองค์กรปกครองท้องถิ่น และใช้หลักการมีส่วนร่วม (Participation) การให้โอกาสให้บุคลากรหรือผู้มีส่วนเกี่ยวข้องเข้ามามีส่วนร่วมทางการบริหารจัดการเกี่ยวกับการตัดสินใจในเรื่องต่างๆ โดยทั้งหมดทั้งปวงนี้เป็นการใช้หลักของธรรมาภิบาล (Good Governance) นั่นเอง ซึ่งสอดคล้องกับงานวิจัยของ พรณทิพา พัฒนาภิรติ (2555) ประสิทธิภาพการจัดการขยะมูลฝอยของเทศบาลเมืองหัวหินตามหลักธรรมาภิบาล

จากแนวคิดประชาสังคมที่นายแพทย์ ประเวศ วะสี (2541) และชูชัย ศุภวงศ์ (2541) กล่าวถึงประชาสังคมในความหมายที่ว่า ประชาสังคมเป็นการรวมกันเป็นองค์ประกอบของชุมชน ชุมชนตลาดไท ได้แสดงให้เห็นถึงการรวมตัวกันของชุมชนโดยมีวัตถุประสงค์ร่วมกันในเรื่องการบริหารจัดการขยะ และที่สำคัญคือการเรียนรู้ร่วมกัน

รูปแบบการดำเนินโครงการโดยผ่านกิจกรรมต่างๆ ซึ่งมีรายละเอียดและการดำเนินกิจกรรมที่แตกต่างกัน โดยมีวัตถุประสงค์สร้างการมีส่วนร่วมของประชาชนให้มีการคัดแยกขยะและให้ประชาชนเกิดความตื่นตัวและตระหนักในการแก้ไขปัญหาขยะมูลฝอยร่วมกัน โดยมีเจ้าหน้าที่จากภาครัฐให้การสนับสนุนและร่วมดำเนินการโครงการต่างๆ จะสำเร็จลุล่วงได้ ต้องอาศัยระยะเวลา การชี้แจง การประชาสัมพันธ์ เพื่อให้ประชาชนได้ทราบและเข้าใจถึงปัญหาจนเกิดความรู้สึกต้องการมีส่วนร่วมในการเข้าร่วมกิจกรรม จากนั้นก็ช่วยกันจัดการขยะ โดยมีการจัดการขยะที่สามารถนำกลับมาใช้ใหม่ได้ผ่านรูปแบบกิจกรรมต่างๆ ของเทศบาลที่ทำร่วมกับชุมชน เช่น ธนาคารขยะชุมชน โครงการทำน้ำหมัก

ชีวภาพ เอามาต่อยอดในการทำปุ๋ยบำรุงดิน ทำน้ำยาล้างห้องน้ำ ซึ่งชุมชนตลาดไทได้ดำเนินการโดยมีกรรมการชุมชนและกลุ่มแกนนำเยาวชนที่ผ่านการคัดเลือกมาช่วยกันบริหารจัดการธนาคารขยะและยังได้ต่อยอดกิจกรรมการคัดแยกขยะในโรงเรียน โดยการจัดตั้งจุดคัดแยกขยะเพื่อให้นักเรียนมีส่วนช่วยในการจัดการขยะภายในโรงเรียนได้

นอกจากนั้น อาสาสมัครสาธารณสุขประจำหมู่บ้าน เป็นปัจจัยสำคัญของการจัดการขยะของเทศบาล ซึ่งรับงบประมาณละ 10,000 บาท ในการจัดการสิ่งแวดล้อมที่ส่งผลต่อสุขภาพในชุมชน นั้นหมายถึงขยะด้วย ในชุมชนอาสาสมัครสาธารณสุขประจำหมู่บ้านต่อยอดไปทำน้ำหมักเปลือกส้มหรือน้ำหมักชีวภาพต่างๆ ที่ได้มาจากของเหลือทิ้งในตลาดไทนั่นเอง แล้วก็นำมาแจกในชุมชน เป็นชุมชนของหัวหน้ากลุ่มอาสาสมัครสาธารณสุขประจำหมู่บ้าน พอเวลามีประชุมก็จะนำมาแจกอย่างบางชุมชนที่อาสาสมัครสาธารณสุขประจำหมู่บ้านพูดเก่งๆ ก็จะช่วยไปเป็นวิทยากรพูดให้ตามหมู่บ้าน จัดสรร เพราะหมู่บ้านจัดสรรแถวนี้ก็จะเรียนอาจารย์ของธรรมศาสตร์ มหาวิทยาลัยกรุงเทพ รังสิต เขาก็จะสนใจเรื่องการดูแลตรงนี้ก็ประสานมาเทศบาลชุมชนก็ไปสาธิต

ผลจากการดำเนินกิจกรรมในลักษณะนี้ของเทศบาลนอกจากจะสร้างการมีส่วนร่วมให้กับชุมชนตลาดไท ยังเป็นการสร้างจิตสำนึกของชุมชนให้รู้จักรักษาสิ่งแวดล้อมภายในชุมชน เกิดความรู้สึกการเป็นเจ้าของชุมชนร่วมกันทั้งชุมชน ซึ่งสอดคล้องกับงานวิจัยของ สาคร เชื้อญวน (2547) ได้ศึกษาวิจัยเรื่อง จิตสำนึกของประชาชนในเขต

เทศบาลเมืองปาดอง ต่อการจัดการขยะมูลฝอย ถึงแม้ว่าในตอนนี้จะอยู่ในระดับเริ่มต้นที่กำลังเข้มแข็งขึ้นเรื่อยๆ สัญญาณที่เห็นได้เด่นชัดของความเข้มแข็งของชุมชน คือ การที่กิจกรรมในการบริหารจัดการขยะเริ่มเป็นกิจกรรมที่มาจากความคิดของชุมชนจริงๆ ไม่ใช่แบบเริ่มในระยะแรกที่โครงการกิจกรรมต่างๆ มาจากเทศบาลเป็นผู้ให้ตั้งเข้ามีส่วนร่วม และให้ความรู้ แต่เมื่อชุมชนเข้มแข็งจัดการกันเองได้ เทศบาลก็ลดบทบาทลงในบางด้านเป็นผู้สนับสนุน เมื่อชุมชนขอจัดกิจกรรมรักษาความสะอาดในวันสำคัญต่างๆ เทศบาลก็จะให้งบประมาณ หรือว่าในด้านประชาสัมพันธ์เสียงตามสายให้กับชุมชน

การสร้างกลไกการบริหารจัดการที่ดีในการจัดการขยะโดยการมีส่วนร่วมของชุมชนในเทศบาลเมืองท่าโขลง ได้แสดงให้เห็น 2 แนวทาง ดังนี้

1. การใช้กลไกการศึกษา การขยายผล การคัดแยกขยะไปสู่ชุมชน นั่นคือการให้นักเรียนและครูอาจารย์หาสมาชิกรวมกลุ่มคัดแยกขยะรีไซเคิล ณ ศูนย์คัดแยกขยะประจำโรงเรียนหรือประจำหมู่บ้าน แล้วขยายผลด้วยการขยายจำนวนสมาชิกเพิ่มขึ้นตามเป้าหมายที่กำหนด หากได้ขยายกว้างออกไปสู่ชุมชนโดยใช้กลยุทธ์เดียวกัน ในที่สุดก็จะได้ทั้งหมู่บ้าน และขยายไปยังชุมชนอื่น ๆ เช่นนี้ไปเรื่อย ๆ ในที่สุดก็จะครอบคลุมพื้นที่ได้ และหากมีความต่อเนื่องของโครงการแล้ว ย่อมหมายความว่า แต่ละบ้านจะมีการคัดแยกขยะก่อนทิ้ง ผลที่ตามมาก็คือ สามารถลดปริมาณขยะลงไปได้ การดำเนินโครงการคัดแยกขยะของโรงเรียนนี้สามารถดำเนินไปได้ด้วยดี เนื่องจากเป็นโรงเรียนที่มีฐานะทางเศรษฐกิจดี ทำให้มีความพร้อมในด้าน

ปัจจัยทางการเงิน รวมถึงความสนใจและเอาใจใส่ของผู้ปกครองนักเรียนที่ร่วมมือกับโรงเรียนในกิจกรรมต่างๆ

การจูงใจด้วยรางวัลเชิดชูเกียรติ หรือมีการประชาสัมพันธ์กระจายข่าวของสื่อมวลชน เป็นกลยุทธ์หนึ่งที่จะสร้างความภาคภูมิใจให้เกิดขึ้นต่อทั้งครู อาจารย์ และนักเรียนได้รับการยกย่องจากสังคม ส่งผลให้โรงเรียนและนักเรียนจะไม่หยุดทำกิจกรรม เพราะปรากฏแก่สาธารณชนทั่วไปแล้ว

2. การใช้กลไกทางชุมชน เนื่องจากข้อเท็จจริงที่ว่าคนเป็นผู้ผลิตขยะ จึงเป็นภาระหน้าที่ที่จะต้องจัดการปัญหาขยะที่สร้างขึ้น ด้วยหลักการ 3-R ทั้งการลดสร้างขยะและลดปริมาณขยะทิ้งด้วยการคัดแยกก่อน จะส่งผลให้ชุมชนมีความสะอาดและความเป็นระเบียบเรียบร้อย ความต่อเนื่องของการคัดแยกขยะของทั้งชุมชนนั้น นอกจากเทศบาลจะเป็นแกนนำสำคัญในการขับเคลื่อนแล้ว จะต้องอาศัยความร่วมมือจากประชาชนทั้งพื้นที่ ได้แก่ ผู้นำชุมชน สมาชิกชุมชน ผู้ประกอบการ อสม. ร้านค้า มีตัวแทนจากกลุ่มต่างๆ ร่วมทำหน้าที่บริหารจัดการอย่างเป็นระบบ มีการปรับยุทธศาสตร์วิธีการจัดการที่เหมาะสม ตลอดจนประชาสัมพันธ์ หนุนเสริมให้มีการคัดแยกเป็นระยะอย่างต่อเนื่อง

มีการติดตามเฝ้าระวังในเรื่องการทิ้งขยะและการคัดแยกขยะ นอกจากนี้เทศบาลจะต้องกำหนดนโยบายที่มีความชัดเจน สามารถแปลงแผนงานของเทศบาลที่เขียนไปไปสู่การปฏิบัติได้อย่างเป็นรูปธรรม และเทศบาลมีความจำเป็นจะต้องผลักดันโครงการรองรับการคัดแยกขยะให้เป็นจริง โดยเฉพาะโครงการต่อไปนี้

1) โครงการอบรมความรู้แก่ประชาชนเยาวชนในเรื่องการคัดแยกขยะ โดยความร่วมมือของนักวิชาการจากหน่วยงานสถานศึกษา และผู้ประกอบการ

2) โครงการสร้างศูนย์คัดแยกขยะประจำหมู่บ้านและโรงเรียนในรูปแบบของงบประมาณและสถานที่เพื่อรองรับการคัดแยกขยะตามที่ประชาชนในพื้นที่แสดงความพร้อมและต้องการทำการคัดแยกขยะ

3) โครงการเครือข่ายเยาวชนเพื่อทำหน้าที่รวบรวมขยะรีไซเคิลประเภทที่ผู้ประกอบการทั่วไปไม่รับซื้อ นำส่งศูนย์คัดแยกประจำโรงเรียน หรือประจำหมู่บ้าน

4) โครงการจัดทำสื่อประชาสัมพันธ์เพื่อส่งเสริมโครงการรณรงค์ ส่งเสริมการลดปริมาณขยะ โดยหลักการ 3R อย่างต่อเนื่อง

อย่างไรก็ดี จะต้องตระหนักถึงปัญหาอุปสรรคที่อาจเกิดขึ้น ได้แก่ การจัดหาอุปกรณ์ เช่น ถังขยะสีตามประเภทที่คัดแยกจำนวนมากเพื่อแจกจ่ายให้ชุมชน โดยที่ประชาชนยังไม่มีความรู้ความเข้าใจในเรื่องสี ชนิด และประเภทขยะ ทำให้ประชาชนสับสนและใส่ขยะปะปนกันโดยไม่มีการคัดแยก รวมถึงการจัดเก็บขยะของเทศบาลที่ไม่ทันต่อปริมาณขยะที่เพิ่มขึ้น สำหรับอุปกรณ์ที่มีอยู่ แต่ไม่มีการใช้งาน ควรนำกลับมาใช้ใหม่ โดยให้ความรู้ความเข้าใจในการใช้งานเครื่องมือ อุปกรณ์ เนื่องจากชุมชนไม่มีพื้นฐานความรู้เรื่องการจัดการขยะอย่างครบวงจร

การจัดการขยะในเทศบาลเมืองท่าโขลงกับชุมชนต่อไปจึงเป็นแบบเกื้อหนุนซึ่งกันและกัน ในช่วงแรกเทศบาลจะมีเป้าหมายเพื่อปรับเปลี่ยนพฤติกรรมของประชาชนให้มีจิตสำนึกและให้เกิดความตระหนักต่อการแก้ไขปัญหาและการจัดการขยะมูลฝอย โดยพฤติกรรมที่มีความเหมาะสมนั้นเกิดจากการตัดสินใจที่มาจากความรู้ความเข้าใจ การปฏิบัติจริงด้วยตนเองการเข้ามีส่วนร่วมในการจัดการขยะมูลฝอย จนกระทั่งจัดการขยะชุมชนด้วยตนเองก่อนไม่รอฟังการจัดเก็บขยะมูลฝอยของเทศบาลอย่างเดียวที่ไม่สามารถดำเนินการจัดการขยะได้เต็มประสิทธิภาพ

ข้อเสนอแนะ

1. ควรศึกษาวิจัยเกี่ยวกับการใช้เทคโนโลยีเพื่อการลด การคัดแยก และการใช้ประโยชน์จากขยะมูลฝอยในระดับชุมชน ในการศึกษาวิจัยครั้งต่อไป

2. ควรศึกษาวิจัยเกี่ยวกับการใช้เทคโนโลยีเพื่อการเก็บและกำจัดขยะมูลฝอยที่เหมาะสม ในการศึกษาวิจัยครั้งต่อไป

3. ควรศึกษาวิจัยเกี่ยวกับการใช้เทคโนโลยีเพื่อการจัดการของเสียอันตราย รวมถึงซากผลิตภัณฑ์เครื่องใช้ไฟฟ้าและอิเล็กทรอนิกส์ ในการศึกษาวิจัยครั้งต่อไป

บรรณานุกรม

- กระทรวงทรัพยากรธรรมชาติและสิ่งแวดล้อมกรมควบคุมมลพิษ สำนักงานจัดการของเสียและสารอันตราย. (2550). **คู่มือประชาชนเพื่อการลด คัดแยก และใช้ประโยชน์จากขยะมูลฝอยชุมชน**. พิมพ์ครั้งที่ 2. กรุงเทพฯ: ห้างหุ้นส่วนจำกัด กชกร พับลิชชิ่ง.
- กึ่งกาญจน์ บุญมา. (2544). “ความเข้มแข็งของชุมชนในการจัดการมูลฝอยในบ้านใหม่หลังมอ ตำบลสุเทพ อำเภอเมือง จังหวัดเชียงใหม่” **การค้นคว้าแบบอิสระ**. ปริญญาสาธิตารณสุขศาสตร์ มหาวิทยาลัย บัณฑิตวิทยาลัย มหาวิทยาลัยเชียงใหม่.
- จำลอง โพธิ์บุญ. “ความเข้มแข็งของชุมชนในการจัดการสิ่งแวดล้อม” **วารสารพัฒนาบริหารศาสตร์**. ปีที่ 42 ฉบับที่ 4 (2545) : 471-510.
- ชัชกุล รัตนวิบูลย์. (2543). **พฤติกรรมในการจัดการขยะมูลฝอยของประชาชนในชุมชนเขตสายไหม กรุงเทพมหานคร**. วิทยานิพนธ์ศิลปศาสตรมหาบัณฑิต สาขารัฐศาสตร์ มหาวิทยาลัยรามคำแหง.
- ชูวิธ ฤกษ์ศิริสุข. “รายงานพิเศษ ดร.อัมมาร สยามวารา สวมเสื้อมาร์กซิสต์ เสนอ 4 กลไก สังคมไทย” **เนชั่นสุดสัปดาห์** ปีที่ 8 ฉบับที่ 396 (3-9 มกราคม 2543): 16-17.
- ณัฐรดี คงตัน. (2546). **ปัจจัยที่มีผลต่อพฤติกรรมในการจัดการขยะมูลฝอยของประชาชนในเขตมีนบุรี กรุงเทพมหานคร**. วิทยานิพนธ์ศิลปศาสตรมหาบัณฑิต สาขารัฐศาสตร์ มหาวิทยาลัยรามคำแหง.
- เทศบาลเมืองท่าโขลง สำนักปลัดเทศบาล งานวิเคราะห์นโยบายและแผน, แผนพัฒนาสามปี (พ.ศ.2550 - 2554 [online]. Accessed 21 มีนาคม 2552.
- ธานินทร์ ศิลป์จารุ. (2551). **การวิจัยและวิเคราะห์ข้อมูลทางสถิติด้วย SPSS**. นนทบุรี : บิสซิเนสอาร์ แอนด์ดี.
- บวร มูลสระคู. (2549). **ยุทธศาสตร์การแก้ไขปัญหาขยะมูลฝอยของชุมชนแบบมีส่วนร่วม องค์การบริหารส่วนตำบลโป่ง อำเภอบางละมุง จังหวัดชลบุรี**. วิทยานิพนธ์ศิลปศาสตรมหาบัณฑิต สาขา ยุทธศาสตร์การพัฒนา มหาวิทยาลัยราชภัฏราชนครินทร์.
- บัวพันธ์ พรหมพักพิง และสุวิทย์ ธีรศาวัต บก. (2546) “ทุนทางการสังคม : มรดกเก่าจะนำเราไปรอดจริงหรือ” **เอกสารสรุปผลการสัมมนา ขอนแก่น: ภาควิชาพัฒนาสังคม คณะมนุษยศาสตร์และสังคมศาสตร์ มหาวิทยาลัยขอนแก่น**.
- บุญธรรม กิจปรีดาบริสุทธิ์. (2540). **ระเบียบวิธีวิจัยทางสังคมศาสตร์**. พิมพ์ครั้งที่ 7. กรุงเทพฯ: โรงพิมพ์และทำปกเจริญผล.
- ประเวศ วะสี. (2542). **ยุทธศาสตร์ชาติเพื่อความเข้มแข็งทางเศรษฐกิจสังคมและศีลธรรม**. กรุงเทพฯ: สำนักพิมพ์หมอชาวบ้าน.

- ปฤษฎา พดุมิวิชญ์. (2547). การมีส่วนร่วมของคนในชุมชนในการจำแนกประเภทขยะมูลฝอยที่ใช้ในชีวิตประจำวันก่อนทิ้ง เขตตลิ่งชัน กรุงเทพมหานคร. วิทยานิพนธ์รัฐประศาสนศาสตรมหาบัณฑิต สาขาการบริหารและการพัฒนาประชาคมเมืองและชนบท บัณฑิตวิทยาลัย สถาบันราชภัฏสวนดุสิต.
- พระระวี สีเหลืองสวัสดิ์. (2545). การศึกษาทุนทางสังคมจากมุมมองแบบไทย. วิทยานิพนธ์ปริญญาโท สาขาภาษาและวัฒนธรรมเพื่อการพัฒนาชนบท มหาวิทยาลัยมหิดล.
- พระครูสิทธิญาณธรรม. (2547). “ความเข้มแข็งของชุมชนและความร่วมมือในการแข่งขันเพื่อการจัดการสิ่งแวดล้อมในหมู่บ้าน” การค้นคว้าแบบอิสระ. ปริญญาศิลปศาสตรมหาบัณฑิต สาขาวิชาการจัดการมนุษย์กับสิ่งแวดล้อม บัณฑิตวิทยาลัย มหาวิทยาลัยเชียงใหม่.
- รัชนิวัลย์ เตังตระกูล. (2545). การมีส่วนร่วมของประชาชนในการจัดการขยะมูลฝอยในเขตเทศบาลเมืองบุรีรัมย์. วิทยานิพนธ์ศิลปศาสตรมหาบัณฑิต สาขาสังคมศาสตร์เพื่อการพัฒนา มหาวิทยาลัยราชภัฏบุรีรัมย์.
- รัตนพงษ์ จันทะวงษ์. (2546). ทุนทางสังคมที่สัมพันธ์ต่อคุณภาพชีวิตของประชาชน : กรณีศึกษา ตำบลพระประโทน อำเภอเมือง จังหวัดนครปฐม. วิทยานิพนธ์ปริญญาศิลปศาสตรมหาบัณฑิต สาขาสังคมศาสตร์เพื่อการพัฒนา บัณฑิตวิทยาลัย สถาบันราชภัฏนครปฐม.
- ลายอง บุญยืน. (2547). รูปแบบการจัดการขยะมูลฝอยอย่างมีส่วนร่วมในหมู่บ้านสิรินธร อำเภอเมือง จังหวัดนครสวรรค์. วิทยานิพนธ์ศิลปศาสตรมหาบัณฑิต สาขายุทธศาสตร์การพัฒนา มหาวิทยาลัยราชภัฏนครสวรรค์.
- วรวิทย์ โรมรัตนพันธ์. (2548). ทุนทางสังคม. กรุงเทพฯ : โรงพิมพ์เดือนตุลา.
- ศูนย์ศึกษาและพัฒนาชุมชนเพชรบุรี. (2552). “หลักสูตรผู้นำระดับพื้นฐาน (ผู้นำการพัฒนา) ตามโครงการพัฒนาศักยภาพนักจัดการชุมชนขององค์กรปกครองส่วนท้องถิ่น ปีงบประมาณ 2552.” เอกสารประกอบการฝึกอบรมผู้นำชุมชน. เพชรบุรี : ศูนย์ศึกษาและพัฒนาชุมชนเพชรบุรี สถาบันการพัฒนาชุมชน กรมการพัฒนาชุมชน.
- สมโบว์ ฉัตรดำรง. (2547). การรับรู้และการมีส่วนร่วมจัดการขยะมูลฝอยของครัวเรือนในเขตเทศบาลตำบล กังแอน อำเภอประสาท จังหวัดสุรินทร์. วิทยานิพนธ์ศิลปศาสตรมหาบัณฑิต โปรแกรมวิชาสังคมศาสตร์เพื่อการพัฒนา มหาวิทยาลัยราชภัฏสุรินทร์.
- สมพจน์ กรรณนุช. “ประโยชน์สาธารณะ การจัดการสิ่งแวดล้อมและชุมชนพึ่งตนเอง.” วารสารพัฒนาบริหารศาสตร์. ปีที่ 42 ฉบับที่ 4 (2545): 511-535.

- สมสมาน อาษารัฐ. (2548). การมีส่วนร่วมของประชาชนต่อการจัดการขยะมูลฝอย : กรณีศึกษา องค์การบริหารส่วนตำบลธาตุทอง อำเภอปอทอง จังหวัดชลบุรี. วิทยานิพนธ์ศิลปศาสตรมหาบัณฑิต สาขาพุทธศาสตร์การพัฒนาศาสตร์ มหาวิทยาลัยราชภัฏราชนครินทร์, สคร. เชียงใหม่. (2547). จิตสำนึกของประชาชนในเทศบาลเมืองปาดองต่อการจัดการขยะมูลฝอย. วิทยานิพนธ์ปริญญาศิลปศาสตรมหาบัณฑิต สาขาพุทธศาสตร์การพัฒนาศาสตร์ มหาวิทยาลัยราชภัฏภูเก็ต.
- สำนักงานคณะกรรมการพัฒนาเศรษฐกิจและสังคมแห่งชาติ. การเสริมสร้างทุนทางการสังคมเพื่อการพัฒนาที่ยั่งยืนในแผนพัฒนาฯ ฉบับที่ 10 [online]. Accessed 1 มกราคม 2551. Available from <http://www.nesdb.go.th>.
- สุธรรม รัตนโชติ. (2550). “การสร้างพลังงานพนักงาน (Employee empowerment).” เอกสารประกอบการศึกษา. เพชรบุรี : คณะวิทยาการจัดการ มหาวิทยาลัยศิลปากร วิทยาเขตสารสนเทศเพชรบุรี. (เอกสารอัดสำเนา)
- สุธรรม รัตนโชติ. (2550). “ทุนทางสังคม.” เอกสารประกอบการศึกษา. เพชรบุรี : คณะวิทยาการจัดการ มหาวิทยาลัยศิลปากร วิทยาเขตสารสนเทศเพชรบุรี (เอกสารอัดสำเนา).
- สุพรรณิ ไชยอำพร. “ทุนทางสังคมและความมั่นคงของมนุษย์ทางเลือกที่รับผิดชอบต่อสังคมของนักบริหารในยุคการเปลี่ยนแปลง.” วารสารพัฒนาบริหารศาสตร์. ปีที่ 44, ฉบับที่ 3/2547: 69-95.
- เสรี พงศ์พิศ. (2544). กองทุนหมู่บ้าน สวัสดิการชุมชน. กรุงเทพฯ : สำนักพิมพ์ภูมิปัญญาไทย.
- อเนก นาคะบุตร. (2545). กอบบ้านกู้เมือง...ด้วยพลังแผ่นดิน. กรุงเทพฯ : สำนักงานกองทุนเพื่อสังคม.
- _____ . (2545). ทุนทางสังคมและประชาสังคมในเมืองไทย. กรุงเทพฯ : สำนักงานกองทุนเพื่อสังคม.
- อโนชา วิปุลากร. (2544) “ความเข้มแข็งของชุมชนท้องถิ่นในการจัดการมูลฝอย ภายใต้แนวคิดประชาสังคม : กรณีศึกษา ชุมชนกำแพงเมือง เทศบาลนครลำปาง จังหวัดลำปาง” การค้นคว้าแบบอิสระ. ปริญญาศิลปศาสตรมหาบัณฑิต สาขาวิชาการจัดการมนุษย์กับสิ่งแวดล้อม บัณฑิตวิทยาลัย มหาวิทยาลัยเชียงใหม่.